

ukrayins'ku shkolu. [For parents of first-graders about the New Ukrainian school]. Electronic resource: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nova-ukrainska-shkola/NEW-SCHOOL.pdf>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ФЕДЯЄВА Валентина Леонідівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова Херсонського державного університету.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

FEDYAEVA Valentina Leonidivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Chair of Pedagogy, Psychology and Educational Management Named After prof. E. Petukhov Kherson State University.

Circle of scientific interests: professional training of the future teacher.

Рецензент – д. п. н. професор Черкасов В. Ф.

Стаття надійшла до редакції 18. 09. 2018 р.

УДК 378.147

ШАНДРУК Світлана Іванівна –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри лінгводидактики та іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID ID 0000-0002-7472-4584
e-mail: sishandruk@ukr.net

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПІЗНАВАЛЬНІ БАР'ЄРИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Реформування системи освіти в Україні поставили нові завдання перед освітньою системою, вирішення яких вимагає підвищення рівня професійної підготовки учителів. Новим вектором реформи загальної середньої освіти, серед ключових компетентностей якої є вміння навчатися впродовж життя, є здатність до пошуку та засвоєння нових знань, набуття нових умінь і навичок, організації власного і колективного освітнього процесу. У світі, який швидко змінюється, життєво необхідним постає вміння самостійно навчатись, а відтак дитина має самостійно шукати відповіді на запитання, осмислювати вивчене, а вчитель має допомагати їй у цьому. Результативність освітньої діяльності визначається безліччю умов, серед яких великого значення набувають вміння долати бар'єри на шляху досягнення мети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні і закордонні педагоги (Л. Геращенко, І. Глазкова, В. Гриньова, Є. Домирева, Н. Дроздова, А. Пилипенко, Н. Сопілко, Р. Шакуров, Л. Ярославська та ін.) приділяють належну увагу проблемі пізнавальних бар'єрів та ефективного використовувати їх у професійній діяльності.

Особливий погляд на бар'єр як джерело розвитку особистості, вдосконалення якої відбувається в результаті подолання перешкод, представлений в працях Р. Шакурова. Під бар'єром, на думку вченого, як суб'єктивно-

об'єктивною категорією, розуміється будь-яка перешкода зовнішня або внутрішня, що заважає суб'єкту задовольнити його потреби. При цьому Р. Шакуров зазначає, що бар'єри відіграють головну роль в динамізації і структуруванні діяльності. Саме бар'єри, що заважають задоволенню потреб, дають імпульс до руху діяльності, зумовлюють зміст і зміну її фаз [11, с. 3–18].

Поняття «педагогічний бар'єр» обґрунтовано Л. Ярославською як складне педагогічне явище, що викликане чинниками внутрішнього й зовнішнього характеру та притаманне всім суб'єктам освітнього процесу, яке в результаті перешкоджає, стримує, знижує ефективність і успішність цього процесу [14, с. 16].

І. Глазкова, уточнюючи визначення «педагогічний бар'єр», обґрунтовує бінарну суть педагогічного бар'єра, виокремлюючи не лише його негативні функції (перешкоджання, стримування, зниження ефективності й успішності педагогічного процесу), а й підкреслюючи позитивні функції (стимулювання, спонукання, підвищення ефективності діяльності суб'єктів освітнього процесу) за умови його подолання у процесі організації пізнавальної діяльності [3, с. 53].

Метою статті є вивчення проблеми пізнавальних бар'єрів в освітньому процесі та їх застосуванню майбутніми учителями в професійній діяльності

Виклад основного матеріалу дослідження. Пізнавально-центрична

концепція виникнення бар'єрів навчальної діяльності І. Глазкової [3, с. 105] вказує на пізнавальні бар'єри в освітньому процесі як «джерел» появи мотиваційних, емоційних, комунікативних бар'єрів та бар'єрів контролю та оцінки, оскільки усвідомлення пізнавального бар'єру, який у навчальній діяльності є зовнішнім бар'єром, спричиняє появу іншої внутрішньої перешкоди.

Аналіз педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що поняття «пізнавальний бар'єр» дослідники тлумачать неоднозначно, як от: невірне розуміння, засвоєння, і як наслідок, відтворення й використання фрагментів навчального матеріалу (І. Глазкова) [3, с. 53]; суб'єктивну особливість учнів, яка полягає в масовому несвідомому відтворенні типових труднощів, помилок у навчальній розумовій діяльності (А. Пилипенко) [9]; хибність знань та уявлень учнів, що заважають здобуванню в процесі власної діяльності та співпраці з педагогом нових уявлень про навколишній світ і реалізації своїх можливостей (Л. Геращенко) [2, с. 8]; перешкоду, що виникає в учнів у процесі освітньої діяльності, заважає розумінню, усвідомленому засвоєнню, відтворенню та продуктивному використанню різних фрагментів навчального матеріалу, встановленню сутнісних зв'язків між досліджуваними об'єктами і явищами (А. Коржуєв) [8]; нерозуміння реципієнтом змісту інформації, яку передає індуктор (викладач-студент), що істотно перешкоджає належному засвоєнню інформації, а відтак, подальшому взаєморозумінню та взаємодії (Н. Сопілко) [10]; психологічні труднощі, що виникають у процесі її опанування, які відбиваються у свідомості учня та перешкоджають встановленню змістової відповідності свідомості та об'єктивних умов і способів діяльності (О. Домирева) [5]; неадекватну когнітивну оцінку своїх можливостей в освітній діяльності, що викликає психічну напруженість, яка виявляється в емоційних переживаннях (підвищена тривожність, фрустрація), яке виражене в ригідності поведінки та потребує активності для його подолання (Н. Дроздова) [6].

У своїх дослідженнях Р. Шакуров виділяє негативні та позитивні функції бар'єрів, причому основний акцент він робить на останніх, оскільки саме за умови їх прояву актуалізуються і мобілізуються енергетичні ресурси суб'єкта, динамічний потенціал відліюється в діях, тобто бар'єр разом з умовами діяльності, його засобами актуалізує операційні системи особистості, її досвід, знання, вміння, здібності, регулює склад і структуру виконуваних дій, їх ритм і темп,

напруженість [11].

Найбільш систематизовано, на нашу думку, представлено функції бар'єрів у дослідженні І. Глазкової [3]. Позитивними функціями є: захисна – спрямована на стабілізацію особистості, відмежування свідомості від неприємних, травмуючих переживань, пов'язаних із внутрішніми і зовнішніми конфліктами, станами тривоги і дискомфорту; розвивальна – сприяє розвитку і формуванню особистості й індивідуальності людини; адаптивна – встановлює відповідність між потребами індивіда і його можливостями з урахуванням конкретних умов; формувальна – забезпечує формування вмінь долати перешкоди; стабілізувальна – сприяє стабілізації емоційних і фізичних станів людини; творча – спрямована на подолання перешкод, стимулює творчу активність; емоційна – формує вміння усвідомлювати свої психічні стани і причини, що їх викликають; стимулювальна – активізує діяльність; мобілізаційна – готує внутрішні ресурси організму для актуалізації, визначення міри та напрямку їх активності; регуляційна – регулює розвиток відносин в ситуаціях різного характеру; функція дозування – перешкоди дозують розвиток та рух, визначають їх міру; виховна – формує систему ціннісних орієнтацій, розвиває духовні, моральні, інтелектуальні й фізичні якості особистості, здатність до самоорганізації; навчальна – формує вміння долати перешкоди; функція енергетизації – енергія розвитку накопичується під впливом утримуючого її бар'єру; корекції – зіткнувшись з перешкодою, рух змінює свій напрям.

Негативними функціями є: гальмівна – уповільнює процеси мислення та волі, стримує активність; деструктивна – виявляється в невдоволеності самим собою, заниженій самооцінці; консервативна – пов'язана з гальмуванням духовного потенціалу особи, що веде до розвитку замкнутості, що позбавляє людину її енергії та рішучості; стримуюча – полягає в пригніченні життєдіяльності людини щодо задоволення її потреб; руйнівна – зупинка та навіть розпад діяльності; блокуюча – полягає в тому, що бар'єри стають перешкодою на шляху будь-якої діяльності, зупиняють її та не дають можливості подальшого розвитку; функція пригноблення – постійно блокуючи життєдіяльність людини, її потреби, бар'єр послабляє та підриває її функціональні можливості, що знову веде до зниження ефективності діяльності. Дослідниця звертає особливу увагу на те, що певні функції, що розглядаються як негативні, можуть за певних обставин трансформуватися в позитивні, і навпаки [3, с. 58].

І. Глазкова узагальнює класифікацію

пізнавальних бар'єрів, поділяючи їх на об'єктивні бар'єри (організаційні, що є результатом слабкого рівня організації навчального процесу (незручний розклад, брак літератури); інформаційні (коли обсяг інформації перевищує можливість сприйняття, або характер подачі матеріалу порушує зомани сприйняття; нецікавий матеріал) та суб'єктивні бар'єри (бар'єри, викликані початковим низьким рівнем підготовки студентів; бар'єр передозування, викликаний невмінням структурувати істотний обсяг інформації; бар'єр вихідний когнітивних моделей; бар'єри, викликані несформованістю культури логічного мислення і невмінням користуватися пізнавальними стратегіями; бар'єр технологічного стилю мислення; бар'єр симпрактичної «зашореності» мовної свідомості; бар'єр слобкорозвиненої регулюючої функції мовлення; бар'єр монологічної схеми мислення) [3, с. 139].

Основними причинами появи пізнавальних бар'єрів за ознакою суперечності між навчальною проблемою та відсутністю внутрішніх резервів для її подолання є педагогічні причини (відсутність достатніх знань для вирішення проблеми; відсутність навичок навчальної діяльності, необхідних для вирішення завдань; відсутність сформованої в навчальному процесі толерантності стосовно бар'єрів (наполегливості, волі, інтернальності)), психологічні причини (порушення в емоційно-вольовій сфері; несформованість мотивів навчання і недисциплінованість) та ейропсихологічні причини (загальне ослаблення організму; слабкий тип вищої нервової системи; порушення слуху, зору і артикуляції; мікроураження кори головного мозку [3, с. 53].

Основою підготовки майбутніх учителів до застосування пізнавальних бар'єрів у професійній діяльності є особистість, духовне та професійне зростання. Вивчення уявлень про застосування пізнавальних бар'єрів у професійній діяльності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей показало, що ідеї, покладені в основу гуманістичної парадигми освіти, зумовлюють нові підходи до вирішення складних проблем фахової підготовки вчителів. «Це передусім ідеї гуманізації відносин між педагогом і вихованцем, гуманістичної спрямованості освітнього процесу, необхідності поєднувати розумове виховання з емоційним, а звідси – визначення важливої ролі бар'єрів у освітньому процесі [1].

Набуття досвіду застосування пізнавальних бар'єрів у професійній діяльності майбутніми учителями передається через зміст освіти. У цьому контексті слід зазначити, якщо мета вищої педагогічної освіти спрямована на

забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів, то результатом мають стати формування ключових і предметних компетентностей, які відображають сучасні вимоги до рівня кваліфікації, мобільності, сукупності професійно-важливих якостей [7].

Особливого значення проблема якісної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до застосування пізнавальних бар'єрів у професійній діяльності набуває у зв'язку з їхньою майбутньою багатофункціональною діяльністю щодо формуванні духовності, наукового світогляду, культури, активної громадянської позиції тощо. Гуманітарна галузь знань має відношення до суспільства взагалі, буття і свідомості людини, зокрема. В. Гриньова, представляючи систему видів знань майбутнього вчителя і надаючи характеристику кожному з них, зазначає, що гуманітарні знання, допомагають сформувати професійно-етичне ставлення до дійсності [4].

Важливою складовою підготовки майбутніх учителів до застосування пізнавальних бар'єрів у професійній діяльності є формування в них умінь і навичок практичного застосування набутих знань із дисциплін професійно- педагогічного й соціально-гуманітарного циклів [13]. В освітній моделі підготовки майбутніх учителів все частіше використовуються педагогічні можливості пізнавальних бар'єрів у творенні людини і громадянина з упровадженням інтерактивних методів і креативних технологій до процесу їхньої професійної підготовки.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. На підставі аналізу науково-педагогічних праць визначено суть підготовки майбутніх учителів до застосування пізнавальних бар'єрів у професійній діяльності як цілеспрямований процес оволодіння професією, кінцевою метою якого є фахівець з набутих високим рівнем знань, соціального досвіду та компетентностей відповідно до поставлених вимог модернізації середньої освіти в Україні. Перспективи подальших досліджень зумовлені тим, що дослідження феномена пізнавальних бар'єрів, вивчення практичного досвіду підготовки майбутніх учителів до застосування пізнавальних бар'єрів у професійній діяльності є цінним джерелом для вдумливого осмислення і вивчення його позитивних аспектів, що важливо в умовах реформування освітньої галузі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Барбіна Є. С. Педагогічна майстерність у сучасній парадигмі освіти / Є. С. Барбіна

[Електронний Ресурс]. – Режим доступу: <http://ps.kspu.edu/index.php/ps/article/view/146>.

2. Геращенко Л. А. Использование познавательных барьеров в обучении студентов в вузе: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01. / Л. А. Геращенко. – Братск, 2011. – 223 с.

3. Глазкова І. Я. Компетентність майбутнього вчителя у запобіганні та подоланні педагогічних бар'єрів: монографія / І. Я. Глазкова. – Бердянськ: Видавництво О. В. Ткачук, 2013. – 416 с.

4. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти): монографія / В. М. Гриньова. – Х.: Вид. група «Основа», 1998. – 300 с.

5. Домырева Е. А. Исследование когнитивных барьеров в учебной деятельности младших школьников: дисс. канд. псих. наук: 19.00.07. / Е.А. Домырева. – Курск, 2002. – 185 с.

6. Дроздова Н. В. Формирование конструктивной стратегии преодоления студентом психологических барьеров в учебной деятельности дисс. ... канд. псих. наук: 19.00.07. / Н. В. Дроздова. – Самара, 2009. – 229 с.

7. Клепко С. Ф. Філософія освіти в європейському контексті / С. Ф. Клепко. – Полтава: ПОШПО, 2006. – 328 с.

8. Коржув А. В. Познавательные затруднения в учении школьников / А.В. Коржув // Педагогика. 2000. № 1. С. 27-31.

9. Пилипенко А. И. Феномен психолого-познавательных барьеров в обучении: опыт теоретического исследования: монографія / А. И. Пилипенко. – Курск: КГУ, 1995. – 103 с.

10. Сопілко Н. В. Особливості подолання психологічних бар'єрів у студентів у процесі навчання: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. / Н. В. Сопілко. – Хмельницький, 2008. – 268 с.

11. Шакуров Р. Х. Барьер как категория и его роль в деятельности / Р. Х. Шакуров // Вопросы психологии №1. – 2001. – С. 3-18.

12. Шандрук С. Тенденції професійної підготовки вчителів у США: [монографія] / Світлана Шандрук. – Кіровоград : Імекс ЛТД, 2012. – 496 с.

13. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підруч. 4-ге вид., виправ. і доповн. / Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. – К: Знання, 2004. – 307 с.

14. Ярославська Л. І. Дидактичні умови подолання педагогічних бар'єрів у процесі навчального співробітництва викладачів і студентів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. / Л. Ярославська. – Харків, 2010. – 178 с.

REFERENCES

1. Barbina, Ye. S. *Pedahohichna maisternist u suchasniy paradyhmi osvity*. [Pedagogical Mastership and Contemporary Paradigms of Education]. Access Mode – URL: <http://ps.kspu.edu/index.php/ps/article/view/146>.

2. Herashchenko, L. A. (2011). *Ispolzovanye poznavatelnykh barerov v obucheniy studentov v vuze*.

[Usage of Cognitive Barriers in Students' Education in Universities]. Bratsk.

3. Hlazkova, I. Ya. (2013). *Kompetentnist maibutnoho vchytelia u zapobihanni ta podolanni pedahohichnykh bareriv*. [Future Teacher Competency in Prevention and Breaking of Pedagogical Barriers]. Berdiansk.

4. Hrynova, V. M. (1998). *Formuvannya pedahohichnoi kultury maibutnoho vchytelia (teoretychnyi ta metodychnyi aspekty)*. [Formation of Pedagogical Culture of Future Teacher (Theoretical and Methodical Aspect)]. Kharkiv.

5. Domyreva, E. A. (2002). *Yssledovanye kohnytyvnykh barerov v uchebnoi deiatelnosti mladshykh shkolnykov*. [Cognitive Barriers Research in Educational Activity of Primary Schoolchildren]. Kursk.

6. Drozdova, N. V. (2009). *Formyrovanye konstruktivnoi stratehyy preodoleniya studentom psykholohycheskykh barerov v uchebnoi deiatelnosti*. [Formation of Constructive Strategy of Psychological Barriers Breaking by the Student in Educational Activity]. Samara.

7. Klepko, S. F. (2006). *Filosofia osvity v yevropeiskomu konteksti*. [Philosophy of Education in European Context]. Poltava.

8. Korzhuev, A. V. (2000). *Poznavatelnye zatrudneniya v ucheniy shkolnykov*. [Cognitive Barriers in Education of Students]. Moscow.

9. Pylypenko, A. Y. (1995). *Fenomen psykholoho-poznavatelnykh barerov v obucheniy : opyt teoretycheskoho yssledovanyu* [Phenomenon of Psychological and Cognitive Barriers in Education: Experience of Theoretical Research]. Kursk.

10. Sopilko, N. V. (2008). *Osoblyvosti podolannya psykholohichnykh bareriv u studentiv u protsesi navchannia*. [Special Aspects of Breaking of Psychological Barriers in Students in the Process of Education]. Khmelnytskyi.

11. Shakurov, R. Kh. (2001). *Barer kak katehoryia y eho rol v deiatelnosti. Voprosy psykholohyy*. [Barrier as Category and Its' Role in Activity]. Moscow.

12. Shandruk, S. (2012). *Tendentsii profesiinoy pidhotovky vchyteliv u SSA* [Tendencies in Professional Preparation of Teachers in USA]. Kirovohrad.

13. Sheiko, V. M., Kushnarenko N. M. (2004). *Orhanizatsiia ta metodyka naukovo-doslidnytskoi diialnosti*. [Organisation and Technology of Research Activity]. Kyiv.

14. Iaroslavskaya, L. I. (2010). *Dydaktychni umovy podolannya pedahohichnykh bareriv u protsesi navchalnoho spivrobitnytstva vykladachiv i studentiv*. [Didactic Conditions of Breaking Pedagogical Barriers in the Process of Educational Collaboration of Educators and Students]. Kharkiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШАНДРУК Світлана Іванівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри лінгводидактики та іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного

університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна освіта, компаративна педагогіка.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHANDRUK Svitlana Ivanivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Linguodidactics and Foreign Languages

of Central Ukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: professional education, comparative pedagogy.

*Рецензент – д. п. н. професор Радул В. В.
Стаття надійшла до редакції 17. 09. 2018 р.*

УДК 373.060

АРКУШИНА Ганна Феліксівна – кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри біології та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
e-mail: chupa1996@ukr.net

НАЙДЬОНОВА Галина Георгіївна – завідувач педагогічною практикою, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри біології та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
e-mail: galinkaussn@gmail.com

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ГЕРБАРІО ТА БОТАНІЧНИХ КОЛЕКЦІЙ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Історія підготовки вчителів природничих наук в Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка бере свій початок ще з 30-х років ХХ століття. Однак новий поштовх розвитку природничо-географічний факультет одержав з 1993 року. Саме з цього часу здійснюється всебічна і ґрунтовна підготовка фахівців біологічного та природничого напрямку, що, безперечно, неможливе без створення відповідної матеріально-технічної та наукової бази.

Однією із складових частин матеріального забезпечення підготовки фахівців природничого напрямку є створення і використання різноманітних колекцій рослин – як живих, так і гербарних та музейних.

Аналіз досліджень і публікацій. Сутність компетентнісного підходу в освіті розкрито в дослідженнях О. Бондаревської, Е. Зеєра, І. Зимньої, Дж. Равена, Б. Рея, Г. Халаша та ін. Шляхи та умови формування компетентностей висвітлено у працях Н. Бібік, І. Єрмакова, Н. Калініної, В. Краєвського, С. Кульневича, О. Лебедева, О. Овчарук, О. Пометун, О. Сухомлинської, Л. Хоружої, А. Хуторського, С. Шишова та ін.

Метою нашого дослідження є узагальнення методичного досвіду створення, підтримки, поповнення та застосування в

освітній та науковій діяльності гербарного та колекційного фонду кафедри біології та методики її викладання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гербарії вважаються одним з найважливіших наукових засобів накопичення та збереження документованої інформації про видову різноманітність рослинного світу [5]. Перші гербарні колекції з'явилися в середині XVI століття. За умови правильного виготовлення і догляду вони зберігаються впродовж декількох століть. Саме тому в загальнобіологічному та історичному розумінні гербарні фонди є багатомовною пам'яткою людства, оскільки зберігають інформацію про видову різноманітність рослин [8].

Наукове значення гербарії дуже різноманітне. А. К. Скворцов [7] вважав гербарний зразок автентичним первинним документом, який принципово не може бути замінений в повному обсязі ні описом, ні рисунком, ні фотографією. Найважливіше і першочергове призначення гербарних зборів – створення основ систематики рослин, накопичення даних про фіторізноманітність певних територій. Крім цього, надзвичайного значення в сучасних умовах набуває моніторинг змін рослинного світу – контроль над занесенням адвентивних видів, відслідковування загроз зникнення вразливих видів, створення охоронних списків. Окрема і